

Memoires

1988-A

**Willem
Oltmans**

PAPIEREN TIJGER

INHOUD

Inleiding	7
Johannesburg	11
Amsterdam	28
Paramaribo	32
Amsterdam	65
Paramaribo	81
Amsterdam	134
Coral Gables	159
Amsterdam	166
Johannesburg	179
Bijlagen	267
Register	353

De catastrofe die niet kwam

Op 31 augustus 1971 had *NRC Handelsblad* de wereldprimeur van het eerste rapport van de Club van Rome. Op de voorpagina stond RAMP BEDREIGT WERELD, binnenin COMPUTER BRENGT CATASTROFE IN BEELD. Fraaie koppen – al was „in kaart” nog mooier geweest dan „in beeld”, vanwege de drie k-klanken. De tweede kop geeft aan hoe belangrijk de computer was voor de voorspelling dat de wereld in de soep zou lopen als de exponentiële groei doorzette. Het illustreert tevens hoe groot het ontzag destijds was voor die nieuwe, mythische machine.

NRC Handelsblad had de officiële primeur omdat het enige Nederlandse lid van de Club van Rome, hoogleraar fysische chemie Frits Böttcher, die krant las en een concept van het rapport had gegeven aan Arie de Kool, de toenmalige wetenschapsredacteur van die krant. Twee andere journalisten hebben eveneens bijgedragen aan de aan hysterie grenzende opwinding die er destijds in Nederland was over de Club van Rome.

Wouter van Dieren (later voorman in de Nederlandse milieubeweging en lid van de Club van Rome) was eind 1970 in de Verenigde Staten om een reportage voor *Elseviers Weekblad* te maken over de risico's van de Vapona-strip en kwam toevallig in contact met de MIT-onderzoekers die de computersimulaties over de toekomst van de wereld uitvoerden ten behoeve van een gezelschap van wetenschapsmensen en industriëlen, de Club van Rome geheten. Hij publiceerde er op 1 september 1971 over in de *Haagse Post*. In de zomer van 1971 kreeg ook Willem Oltmans er lucht van en maakte voor het tv-programma *Panoramiek* een documentaire waarin gesprekken zaten met een computerhoogleraar van het MIT en Frits Böttcher.

In 1972 verscheen het officiële rapport van de Club van Rome. Het was eigenlijk een rapport aan de Club van Rome, door de MIT-onderzoekers, maar in de Nederlandse vertaling was het een rapport van geworden. Veel mensen die betrokken waren bij het milieu kochten het. In mijn exemplaar staat 22 03 1973. Ik studeerde toen organische scheikunde aan de TU Delft en maakte me zoals bijna iedereen in die tijd druk over milieuvervuiling, de risico's van kernenergie en de ongebreidelde bevolkingsgroei. Ik was

- lid van de vereniging Milieudefensie, had militaire dienst geweigerd en haar tot op mijn schouders.

Dat heb ik er voor alle zekerheid maar af laten halen toen ik in 1977 werd aangenomen als redacteur wetenschappen van de keurige krant *NRC Handelsblad*, als opvolger van Arie de Kool en met de opdracht om een wekelijkse wetenschapspagina, later uitgegroeid tot bijlage, op te zetten. Daar kreeg ik indirect met Oltmans te maken. Die behoorde tot de indrukwekkende kring van kennissen en vrienden rondom hoofdredacteur André Spoor en schreef wel eens voor de krant.

In 1978 promoveerde Wil Thissen aan de TU Eindhoven op een proefschrift waarin hij aantoonde dat de rekenmodellen die in het rapport aan de Club van Rome waren gebruikt niet deugden. Ik publiceerde een interview met Thissen (later hoogleraar in Delft geworden) en plaatste in een nieuwsanalyse wat kanttekeningen bij de onheilsboodschappen van de Club van Rome.

Oltmans schreef toen een ingezonden brief waar de woede vanaf spatte. Hij meldde onder meer dat ik geen recht van spreken had, want toen ik nog op „Kindergarten” zat, wist Oltmans al hoe het met de planeet zat. Later kregen we nog een aanvaring. Oltmans had een gesprek gehad met José Delgado, een Spaanse hoogleraar aan de Yale-universiteit en voorloper in „mind control”, en dat als interview aangeboden aan Adriaan van Dis, toen chef van het Zaterdag Bijvoegsel. Die had het weer aan mij voorgelegd en ik zei: niet doen. Het was slecht geschreven en niet helder. In zijn dagboek van 17 juni 1979 mopperde Oltmans dat de lezers van *NRC Handelsblad* het gesprek met Delgado misliepen „dankzij het ‘genie’ Rozendaal, medewerker van de wetenschapsredactie.”

Natuurlijk verdienen Oltmans, Van Dieren en al die andere voorlopers lof voor de omslag die ze op gang hebben gebracht in het denken over milieu in Nederland. Wel zijn ze blijven steken in het apocalyptisch denken van de Club van Rome. Alleen de eerder genoemde Frits Böttcher kwam tot inkeer en werd later zelfs de eerste klimaatscepticus van Nederland.

Op een enkeling als Böttcher na had bijna niemand destijds in de gaten dat het hoogtepunt van de ellende al voorbij was. Ik ook niet trouwens. Het drong pas rond 1980 tot mij door dat de milieuvuiling daalde, waarbij het vermoedelijk hielp dat ik door mijn opleiding iets van moleculen en concentraties af wist. De concentratie van zwaveldioxide in de lucht was rond 1965, zo blijkt uit oude metingen (zelfs van voor er een landelijk netwerk van meetstations was), 200 microgram per kubieke meter lucht. Een jaar of tien later was dat al gedaald tot 20 en nu zitten we rond de 1 microgram.

Het probleem waar de milieubeweging, de politiek en de journalistiek zich zo druk over maakten, nam al af. Niet door de bovengenoemde omslag in het denken. Het was daarvoor al begonnen. Veel belangrijker is dat de westerse wereld in de jaren zestig snel rijk aan het worden was – de economische dip van de Tweede Wereldoorlog was overwonnen – en schone lucht kost nu eenmaal geld. Dat valt goed te illustreren aan de hand van zwaveldioxide: zwavelarme brandstof is duurder dan zwavelhoudende en ontzwavelingsinstallaties bij fabrieken en elektriciteitscentrales zijn ronduit peperduur.

Waar het protest van de milieubeweging zich destijds richtte op de industrie en de kapitalistische samenleving was het juist de economische groei die het mogelijk maakte om de milieuproblemen aan te pakken. In de milieukunde heet dat de Kuznets-curve: in arme en in de rijke landen is de luchtvervuiling laag, maar in de *take off*-fase daartussen (wanneer landen beginnen met industrialiseren) hoog.

Ook de bevolkingsgroei (misschien nog wel belangrijker voor de Club van Rome dan de luchtvervuiling) piekte in de jaren zestig, zo weten we nu. Het percentage waarmee de wereldbevolking jaarlijks toeneemt, bereikte met 2,2 een hoogtepunt in 1968 (het jaar waarin de Club van Rome werd opgericht) en is sindsdien gestaag afgenomen tot iets meer dan 1 procent nu. Op basis daarvan voorspelden onderzoekers in het Britse wetenschapsblad *Nature* onlangs dan ook dat de bevolking zal stijgen van 7,3 miljard mensen nu naar 9,7 in 2050 en daarna zal stabiliseren of zakken. Allerlei verklaringen worden daarvoor aangevoerd. Zoals wanneer er vaccins zijn, er meer kinderen in leven blijven. Plus als de welvaart toeneemt, kinderen als verzekering voor de oude dag minder noodzakelijk zijn. Feit is dat bijna overal het kindertal daalt, naarmate landen welvarender worden. Zo had een Marokkaanse vrouw in 1971 nog gemiddeld 7,8 kinderen en nu maar 2,7 – en dat terwijl Marokko niet bepaald het meest welvarende land op aarde is.

Met andere woorden, de 20 miljard mensen waar de Amerikaanse vlinderdeskundige Paul Ehrlich het over had in bestsellers als *The Population Bomb* zullen niet worden gehaald, laat staan de 56 miljard waar voorspellingen in het eerste rapport van de Club van Rome op uitkwamen.

De stelling zou zelfs verdedigd kunnen worden dat de door Oltmans en consorten veroorzaakte commotie juist een gevolg is van de sterke economische groei in de jaren zestig, die ook nog eens gepaard ging met een loongolf. Door welvaart wordt iedereen vanzelf een natuurbeschermer. Homo sapiens is in diepste wezen

1988 ■ „biofiel”, zoals de Amerikaanse bioloog Edward Wilson dat noemde. Wij maken deel uit van de natuur, hebben de natuur nodig en houden ervan. Slechts wanneer wij honger hebben, vervuilen wij de lucht en het water. Zodra er eenmaal brood op de plank is, stoppen we daarmee. Dat is een optimistischer gedachte dan de Club van Rome en haar profeten destijds meenden.

Simon Rozendaal

Wetenschapsredacteur *Elsevier*, erelid van de Koninklijke Nederlandse Chemische Vereniging, schreef in 2015 het boek *Alles wordt beter!*, waaraan sommige van de bovenstaande cijfers zijn ontleend.

1 januari 1988

Ik heb gewoon voorbij middernacht gewerkt. Peter was naar twee feestjes. Ik begon het nieuwe jaar met in Eduards carnet te schrijven, maar ik kreeg het er te warm van, en stopte ermee. Ik weet niet waar hij uithangt en met wie hij samen is. Ik wens hem alle goeds en moet hem voor altijd proberen te vergeten. Ik ben naar het terras van het Holiday Inn in Sandton gegaan om te lezen. *The Economist* meldt dat Zuid-Afrika in 1987 164 mannen heeft opgehangen, waarvan er drie blank waren, de anderen zwart. Twee van de blanken werden ter dood veroordeeld omdat zij zwarte vrouwen hadden verkracht. Dit was de eerste maal dat blanken hiervoor in Zuid-Afrika de doodstraf kregen. Eigenlijk zegt het Britse blad in het artikel COFFIN POLITICS dat leiders maar al te dikwijls op onrechtmatige wijze worden afgezet of vermoord, en dan toch vroeg of laat vanuit het graf opstaan, omdat hun ideeën alsnog recht worden gedaan, of omdat het onrecht waarvan zij werden beschuldigd, wordt gecorrigeerd. Daarbij wijst het Britse blad op hoe de CIA het gemunt heeft gehad op Fidel Castro en Khadaffi, of hoe Ali Bhutto in Pakistan werd vermoord door de Amerikaanse marionet Zia-ul-Haq. Ze vergeten echter gemakshalve Patrice Lumumba, die opgevolgd werd door de smeerlap Mobutu, eveneens een „uitvinding” van de CIA. Sukarno komt wel ter sprake, maar Suharto en de CIA-coup van 1965, laat staan het aangerichte bloedbad, komen niet aan bod. Je weet nooit of de schrijvers van dit hoofdartikel alleen maar *assholes* zijn en echt niet weten hoe de vork in de steel zit, of dat ze hun beschouwingen voor bondgenoot vs niet al te rot willen maken. Het blijft „voorlichting” die een blad als *The Economist* onwaardig is.¹

The Star schreef over de Hollandse haat-liefde gevoelens ten opzichte van Zuid-Afrika. Er was een anti-apartheid cultureel festival in Amsterdam georganiseerd dat was bijgewoond door zowel Thabo Mbeki als Nadine Gordimer. Het duurde negen dagen. De krant constateerde dat zich in Nederland per hoofd

1 *The Economist*, 26 december 1987.

van de bevolking meer anti-apartheidsactivisten bevinden dan waar ook ter wereld.² Ik geneer me voor dit bericht als Nederlander op bezoek in Zuid-Afrika.

2 januari 1988

Het valt anno 1988 niet mee om een plekje te vinden waar je in rust en stilte kan lezen en schrijven en misschien alleen de vogels hoort. Ik ben op het terras van Holiday Inn en stoor me weer aan het lege gezwam om me heen.

Edwin van Wijk adviseerde me Stuart op te bellen, wat ik heb gedaan. Hij klonk weer goed, het contact is hersteld. Edwin vroeg ook wat ik gedaan zou hebben als Stuart had gezegd met me mee naar Holland te willen gaan. Ik zou me geen raad geweten hebben.

Bill Keller meldt in *The New York Times* dat het Kremlin de teugels van de bondgenoten in Oost-Europa lossen zou hantieren dan tot dusver. Maar in een ander artikel in deze krant staat dat ook Michail Gorbatsjov nog dikwijls „oude mythen” herhaalt en bewijst nog lang niet compleet met het marxistisch-leninistische verleden te hebben gebroken. Het is waar dat de USSR de grenzen heeft opengezet voor „the western plague of rock music”. Maar daarnaast leven vele traditionele communistische mythen gewoon verder alsof er nooit *glasnost* en *perestrojka* is geweest.³

Intussen was Franz Joseph Strauss buitengewoon verrast en verblijd uit Moskou teruggekeerd na een lang gesprek met Gorbatsjov. De West-Duitse pers meldde dat Strauss was „be-zweken” voor de charmes van de Sovjetleider. Daar is Strauss anders weinig ontvankelijk voor, hoewel hij een reactie op *Gorby* gaf die verdacht veel lijkt op die van Margaret Thatcher. In *The Nation* heeft een artikel gestaan waarin Anatoly Gromyko stelde dat de USSR op stabiliteit in Afrika wil aansturen.⁴ Ik heb Gromyko een misschien wat al te emotionele brief hierover geschreven. Ik haalde daarin fel uit naar de inmenging van de Sovjet Unie in Zuid-Afrika en hun steun aan het ANC. Ik probeerde duidelijk te maken dat wat Gorbatsjov in de Sovjet Unie wil, niet veel anders is dan het proces rond apartheid in Zuid-Afrika. Hoe haalden de Sovjets het in hun hoofd te denken dat de apartheid van het ene op het andere moment kan worden opgelost, terwijl zij zelf de communistische samenleving ook alleen met kleine stappen probeerden te veranderen.

2 *The Star*, 30 december 1987.

3 *The New York Times*, 1 januari 1988.

4 *The Nation*, 23 december 1987.